Landvetter Södra

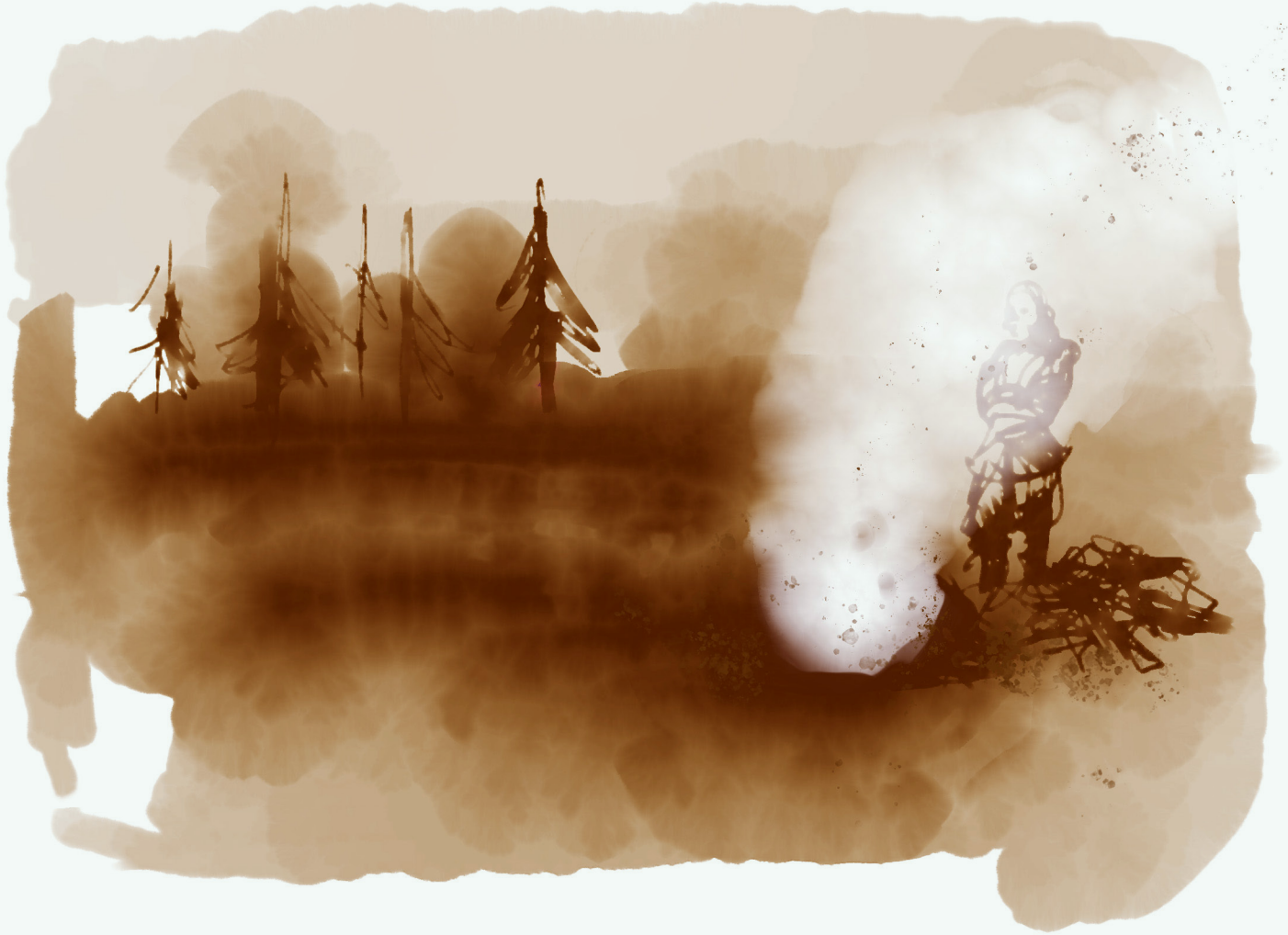

Arkeologisk utredning steg 1 inför detaljplaner, inom Landvetter 4:130 m.fl., Härryda kommun, Västra Götalands län

Picea kulturarv Rapport 2023:2

Daniel Gunnarsson och Linda Wigert

Landvetter Södra

Arkeologisk utredning steg 1 inför detaljplaner, inom
Landvetter 4:130 m.fl., Härryda kommun, Västra Götalands län

Picea kulturarv Rapport 2023:2

Daniel Gunnarsson och Linda Wigert

PICEA
Kulturarv

Landvetter Södra

Arkeologisk utredning steg 1 inför detaljplaner, inom
Landvetter 4:130 m.fl., Härryda kommun, Västra Götalands län
Picea kulturarv Rapport 2023:2
© Picea kulturarv 2023

Författare: Daniel Gunnarsson och Linda Wigert
Redigering och layout: Daniel Gunnarsson
Foton: Där fotograf ej anges är bilder tagna av fältpersonalen
Omslagsbild: Illustration av Nina Balknäs
Upphovsrätt: Om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY: http://creativecommons.org. Grundkartor © Lantmäteriet, tillhandahållna av företagaren

Picea kulturarv ek för
Folkvisegatan 12, BV
422 41 Hisings Backa
www.piceakulturarv.se
kontakt@piceakulturarv.se

Innehåll

Sammanfattning **5**
Inledning **7**
- Bakgrund och syfte 7
- Utredningsområdet 7
- Landskap, topografi och fornlämningar 8
- Tidigare undersökningar 9
- Metod 9

Resultat **9**
- Registrerade lämningar 10
- Lämpliga områden för vidare utredning 12
- Övrigt 13

Slutsatser **14**
- Antikvarisk bedömning 14
- Förslag på ytterligare åtgärder 15

Utvärdering **15**
Administrativa uppgifter **16**
Referenser **17**
Bilaga 1. Lämningslista **18**

Figur 1. Översiktskarta med utredningsområdets läge vid Landvetter markerat med lila.

Sammanfattning

På uppdrag av Landvetter Södra Utveckling och Länsstyrelsen Västra Götaland genomförde Picea kulturarv en arkeologisk utredning (steg 1) inom fastigheterna Landvetter 4:130 m.fl., Härryda kommun. Utredningen syftar till att ta fram underlag avseende fornlämningar i samband med att detaljplaner tas fram för området.

Inventeringen utfördes under fyra dagar, 21–25 november 2022. Två arkeologer arbetade parallellt med att gå över hela området. Utredningsområdet bestod framförallt av starkt kuperad skogsmark, med inslag av block- och hällmark på höjderna samt våtmarker i dalarna.

Under inventeringen registrerades tre nya lämningar, bestående av två kolningsgropar och ett gränsmärke. Kolningsgroparna bedömdes som fornlämningar medan gränsmärket bedömdes som övrig kulturhistorisk lämning. Tre områden föreslogs som lämpliga för utredningsgrävning.

Utöver de registrerade lämningarna har tre områden pekats ut som lämpliga för vidare utredningsgrävning. Picea kulturarv föreslår att en arkeologisk utredning steg 2 utförs för att söka efter under mark dolda fornlämningar inom dessa. Vidare anser Picea kulturarv att de nyregistrerade lämningarna måste hanteras i den vidare planprocessen.

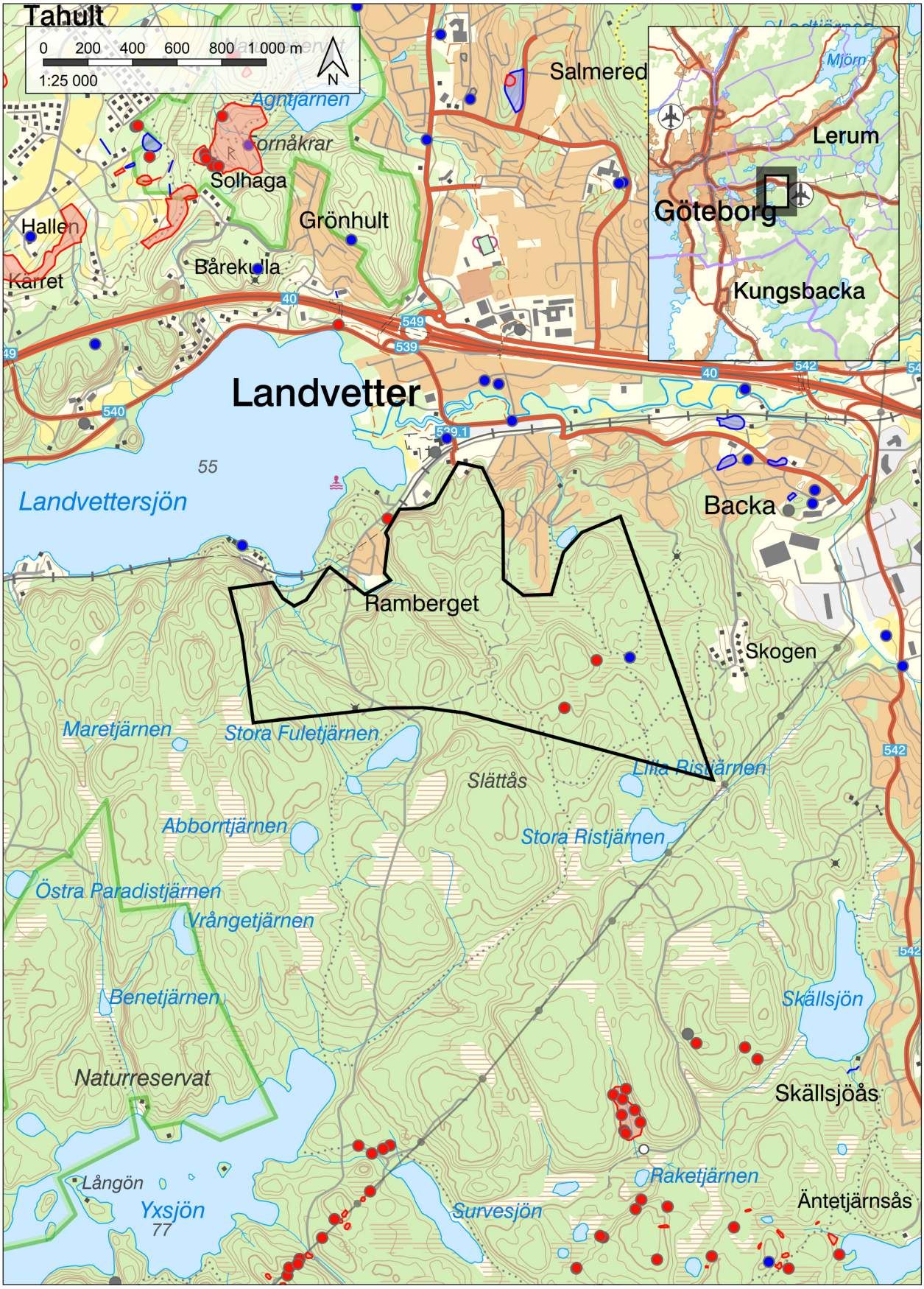

Figur 2. Karta över Landvetter och landskapet kring utredningsområdet med registrerade lämningar markerade. Utredningsområdet markerat med svart linje.

Inledning

Bakgrund och syfte

På uppdrag av Landvetter Södra Utveckling och Länsstyrelsen Västra Götaland har Picea kulturarv utfört en arkeologisk utredning, ”steg 1”, inom fastigheterna Landvetter 4:130, 2:1, 3:4, 3:177, 4:124 samt Björröd 1:179, i Härryda kommun. Utredningen ska ta fram underlag avseende fornlämningar i samband med att detaljplaner tas fram för området.

Landvetter Södra är ett av nio stadsutvecklingsprojekt som utsetts av regeringen som intressanta i syftet att från grunden utveckla en hållbar stad. Ambitionen är att etappvis utveckla en ny hållbar stad för minst 25 000 invånare.

I samband med samrådet för planarbetet ställde Länsstyrelsen Västra Götaland krav på genomförandet av en arkeologisk utredning steg 1. Beslutet fattades den 11:e oktober 2022, enligt 2 kap 11§ Kulturmiljölagen, och Picea kulturarv tilldelades utförandet av den arkeologiska utredningen.

Syftet med en arkeologisk utredning steg 1 är att ta reda på om fornlämningar berörs av ett planerat arbetsföretag. Utredningen ska preliminärt avgränsa nyupptäckta fornlämningar inom utredningsområdet. Resultaten från utredningen ska kunna användas vid Länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning och utgöra underlag inför eventuella kommande arkeologiska åtgärder. Påträffade fornlämningar ska översiktligt avgränsas, beskrivas och bedömas avseende fornlämningsstatus samt rapporteras till Kulturmiljöregistret, enligt Riksantikvarieämbetets anvisningar. Resultatet skall även kunna användas som underlag för Landvetter Södra Utveckling i deras fortsatta planering.

Utredningsområdet

Utredningsområdet omfattar cirka 150 hektar och består av skogsmark sydöst om Landvettersjön (figur 1). Området ligger i anslutning till tätortsområde Ramberget och Backa i Härryda kommun. Området är nästintill obebyggt och terrängen består av måttlig till starkt kuperad barrskog och våtmark. I väst korsas området av en lokalväg (N-S) och inom området finns promenadstigar som nyttjas av lokalbefolkningen.

Två områden som ansluter till utredningsområdet norra sida utgör utpekade kulturmiljöer i Härryda kommuns kulturmiljöprogram (Härryda kommun 2022). De utpekade kulturmiljöerna *Landvetter kyrkomiljö* (objekt 26) och *Landvetter kyrkby och stationssamhälle* (objekt 27) finns markerade i figur 4.

Figur 3. En typisk vy från den östra delen av utredningsområdet. I för- och mellangrunden syns ett kärr med gles tall- och björkskog. Platsen omgärdas av höjdpartier med tätare skog. Fotoriktning mot syd.

Landskap, topografi och fornlämningar

Utredningsområdet är relativt högt beläget, på höjderna söder om Mölndalsåns dalgång. Större delen av området är idag skogsmark, främst bestående av barrskog (figur 2). Landskapet har tydligt formats av inlandsisens framfart och är bitvis mycket kuperat med en höjd över havet som varierar mellan cirka 70–140 meter över havet. På höjderna och åsarna är urberget mestadels täckt av ett tunt ytlager av morän. I dalgångarna finns våtmarker med torvig jordart som kantas av mindre områden med sandig morän (figur 3). I de branta slänterna finns områden med blockig terräng.

Utredningsområdet har under historisk tid framförallt nyttjats som utmark till kyrkbyn Landvetter. Inägorna och bebyggelsen har legat nere i ådalgången. Inom utredningsområdet finns sedan tidigare inga registrerade kulturmiljölämningar. På laga skifteskartan från 1830-talet består området till störst del av obrukad utmark med enstaka mindre odlingsytor i norr (Malmberg & Connelid 2019). Ytterligare ett mindre antal ytor omnämns som svedjor och bedöms ha nyttjats tillfälligt.

I närområdet är boplatser, fossil åker, fyndplatser, kolningsanläggningar och fångstgropar några av de vanligaste lämningstyperna. Kolningsanläggningarna, som uteslutande består av kolningsgropar, ligger i samma typ av terräng som nu aktuellt utredningsområde består av.

Tidigare undersökningar

Utredningsområdet har tidigare omfattats av en arkeologisk förstudie genomförd av Västarvet kulturmiljö 2019 (Malmberg & Connelid 2019). Söder om området har ytterligare tre utredningar genomförts (Bramstång & Rosén 2007, Rosén & Streiffert 2007 och Engman & Ternström 2016).

Med utgångspunkt i resultaten från dessa utredningar förväntades i första hand skogsbrukslämningar kunna påträffas även inom nu aktuellt område. Särskilt kolningsgropar är vanliga söder om området. Varken jordartssammansättningen eller terrängen är typisk för forntida boplatslägen.

Metod

Länsstyrelsen bedömde att den arkeologiska förstudie som Västarvet kulturmiljö genomförde 2019 (Malmberg & Connelid 2019) utgjorde en tillräcklig grund för en överblick över utredningsområdets kulturhistoriska karaktär. Därmed har inga ytterligare arkiv- eller kartstudier genomförts.

Hela utredningsområdet har inventerats efter ovan mark synliga fornlämningar, övriga kulturhistoriska lämningar samt potentiella boplatslägen. Påträffade lämningar fotograferades, mättes in med RTK-GPS, beskrevs enligt Riksantikvarieämbetets praxis (2021) och registrerades i Kulturmiljöregistret (KMR). Under inventeringen och efterarbetet pekades även platser lämpliga för utredningsgrävning ut.

Resultat

Inventeringen utfördes under fyra fältarbetsdagar, 21–25 november 2022. Två arkeologer arbetade parallellt med att gå över hela området. Generellt skedde inventeringen från väst till öst, med början intill Landvettersjöns södra strand och avslut vid bostadsområdet Skogen. Under utredningen registrerades två fornlämningar och en övrig kulturhistorisk lämning. Dessutom pekades tre områden ut som särskilt lämpliga för steg 2-utredningar.

En översikt av resultatet visas i figur 4. Registrerade lämningar redovisas i bilaga 1.

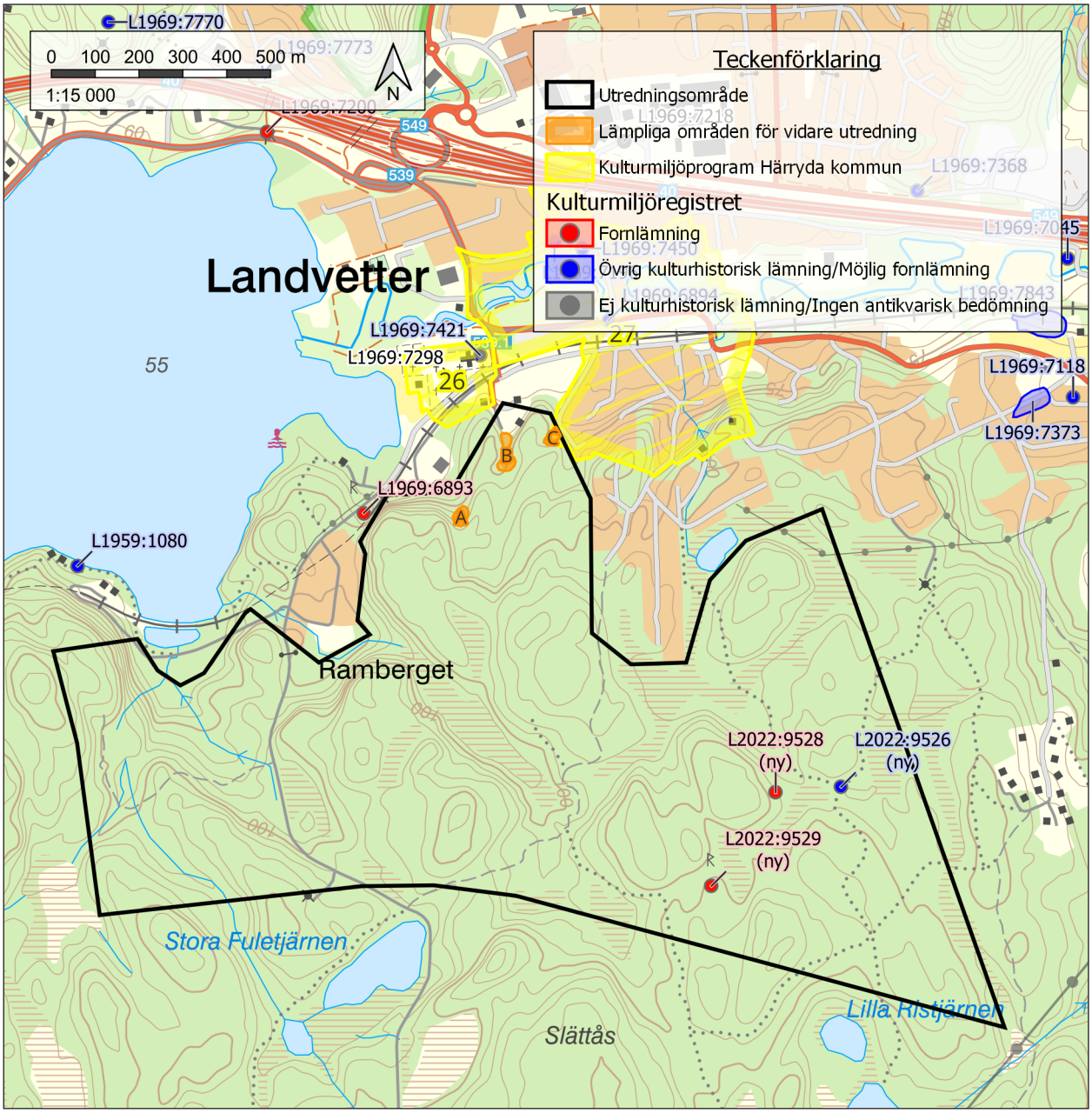

Figur 4. Karta över utredningsområdet med resultat redovisade.

Registrerade lämningar

Den första lämningen som registrerades var kolningsanläggningen L2022:9528. Denna påträffades vid foten av ett berg i utredningsområdets östra del. Lämningen bestod av en kolningsgrop, 1,5 meter i diameter och 0,3 meter djup. Kolningsgropen omgavs av en vall, 1–1,5 meter bred och 0,1 meter hög. Vid provstick med jordsond framkom kol, både i botten av själva gropen och i den omgivande vallen.

Cirka 250 meter sydväst om L2022:9528 registrerades kolningsanläggningen L2022:9529, belägen på ett högre och torrare markparti i en annars torvfylld dalgång (figur 5). Även denna lämning utgjordes av en kolningsgrop, 1,5 meter i diameter och 0,3 meter djup. Kolningsgropen omgavs av en upp till 1 meter bred och 0,1 meter hög vall. Vid provstick framkom sparsamt med kol i botten och i vallen.

Figur 5. Kolningsgropen L2022:9529. Fotoriktning mot nordväst.

En tredje lämning påträffades ytterligare en bit öster ut i området – gränsmärket L2022:9526 (figur 6). Gränsmärket bestod av ett litet röse, 0,7 meter i diameter, 0,3 meter högt och bestod av 0,1–0,2 meter stora stenar. I mitten stod en hjärtsten, 0,4 meter lång, 0,1 meter bred och 0,1 meter tjock. Gränsmärket påträffades i en sluttning, alldeles intill en stig.

Figur 6. Gränsmärket L2022:9526. Det lila röset omges av tät växtlighet och är delvis övertorvat. De översta stenarna och hjärtstenen syns dock tydligt. Fotoriktning mot nordväst.

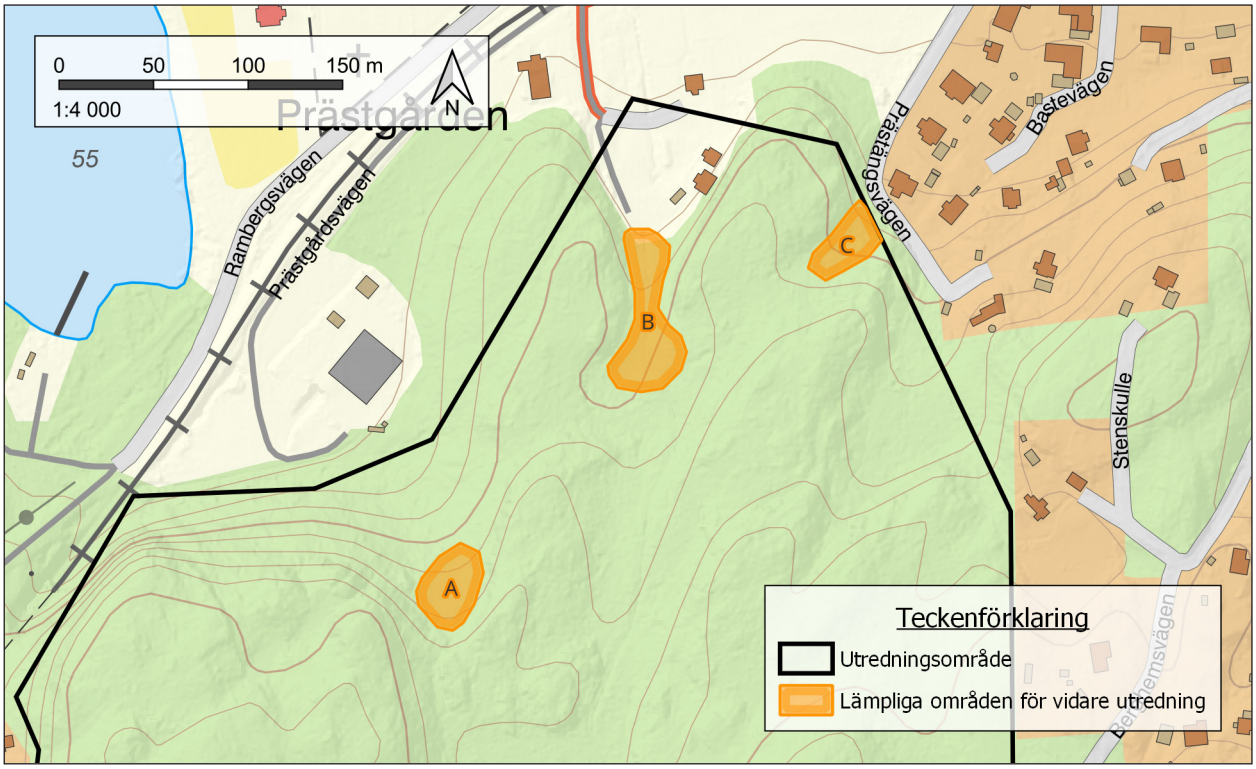

Figur 7. Karta över utredningsområdets nordligaste del med lämpliga områden för vidare utredning markerade.

Lämpliga områden för vidare utredning

Tre möjliga boplatslägen identifierades under inventeringen (figur 4 och 7). Dessa är i första hand möjliga boplatser från äldre stenålder. Samtliga utgörs av mindre ytor i närheten av Prästgården, i utredningsområdets nordligaste del. Boplatslägena ligger i skyddade, flacka nordsluttningar, bestående av sand- och moränmark som är något jämnare och torrare än den omgivande terrängen. Dessa lägen har i viss mån även kontakt med dalgången nedanför. En möjlig anknytning till vatten under mesolitisk tid har bidragit till bedömningen.

Område A består av en cirka 40x30 meter stor yta som vetter mot Prästtjärnen vid Landvettersjön. Platsen består av ett flackare parti, överst i en brant dal som sluttar ner mot sjön, och ligger cirka 80 meter över havet.

Område B omfattar en väl skyddad dal eller större skreva vid Prästgården (figur 7). Ytan är cirka 80x30 meter stor och ligger mellan 65 och 75 meter över havet.

Område C omfattar även det en dal eller större skreva, denna i anslutning till Prästängsvägen. Ytan är cirka 40x20 meter stor och ligger mellan cirka 70 och 75 meter över havet.

Figur 8. Vy över en del av område B. I mellangrunden syns själva dalen som avgränsas av en cirka fem meter hög klippvägg. Fotoriktning mot öst.

Övrigt

I utredningsområdets nordligaste del, vid Prästgården och Stenskulle, finns enstaka stenmurar och andra hägnader av sentida karaktär (figur 8). Dessa har ett visst kulturmiljövärde, men registrerades inte då de inte utgör lämningar, eftersom de är i bruk och primärt markerar fastighetsgränser. Till mindre del sammanfaller dessa värden med kulturmiljön *Landvetter kyrkby och stationssamhälle* (objekt 27) som utpekas i Härryda kommuns kulturmiljöprogram (Härryda kommun 2022, se figur 4).

I utredningsområdets östra del påträffades förutom de nu registrerade kolningsgroparna även en handfull gropar som *inte* kunde bedömas som kolningsgropar. I området påträffades ytterligare minst tre till synes grävda gropar, cirka 2–3 meter i diameter och upp till 1 meter djupa. Vid dessa gropar kunde inget kol konstateras och tydliga vallar saknades. Då någon funktion inte gick att fastställa bedömdes inte groparna som kulturhistoriska lämningar.

Figur 9. En av stenmurarna som påträffades i utredningsområdets nordligaste del. Fotoriktning mot öst.

Slutsatser

Marken inom utredningsområdet bedöms ha brukats som utmark under historisk tid och enbart tillfälligt odlats, och då inom mycket begränsade ytor. Mycket av den historiska markanvändningen har inte avsatt spår som går att se idag. Kolningsgroparna och gränsmärket är dock tydliga lämningar efter detta bruk.

Under utredningen har inga spår efter förhistorisk användning av området påträffats. Baserat på närliggande lämningstyper, i form av fyndplatser av stenålders- och bronsålderskaraktär, är det mycket möjligt att människor vistats i området i alla tider. Bedömningen är dock att de mer permanenta boplatserna och vistelseorterna varit belägna nedanför det kuperade bergsområdet, norr om utredningsområdet.

Groparna som påträffades i anslutning till de två kolningsgroparna och saknade rester av kol, skulle kunna vara noggrant tömda kolningsgropar. Detta går i så fall inte att bekräfta genom provstick med jordsond. I samband med en utredning som genomfördes strax söder om nu aktuellt område registrerades ett tjugotal fångstgropar samt ett fångstgropssystem (Bramstång & Rosén 2007). I Västra Götalands län finns strax över 800 fångstgropar och endast två fångstgropssystem (Riksantikvarieämbetet, KMR 2023). Merparten av fångstgroparna tillskrivs jakt på varg. De nu påträffade groparna kan dock inte anses vara rester av varggropar, och bedömningen att det rör sig om fångstgropar i ett fångstgropssystem är inte trolig då detta framförallt är en norrländsk företeelse.

Antikvarisk bedömning

Kolningsanläggningarna L2022:9528 och L2022:9529 bedömdes som fornlämningar. Kolningsgropar brukar enligt praxis registreras som fornlämning eftersom de normalt uppfyller de tre fornlämningsrekvisiten: De har tillkommit under forna tider (innan 1850), genom äldre tiders bruk och är varaktigt övergivna. Endast undantagsfall kan kolningsgropar antas ha tillkommit efter 1850.

Vid Picea kulturarvs undersökningar av kolningsgropar i Västsverige pekar C14-analyserna normalt på tre användningsperioder; slutet av 1600-början av 1700-tal, tidigt 1800-tal samt slutet av 1800-början av 1900-talet (Grahn Danielson & Gunnarsson 2022). Generellt kan de alltså hänföras till tiden före 1850. Dock sker ett visst uppsving under andra halvan av 1800-talet, men troligen återanvänds då gamla kolningsgropar. I andra delar av landet kan dock kolningsgropar antas vara betydligt äldre. Exempelvis finns i Mellansverige ett tydligt samband mellan kolningsgropar och järnframställning under yngre järnålder-medeltid.

Gränsmärket L2022:9526 har enligt praxis bedömts som övrig kulturhistorisk lämning. Gränsmärket är av en enklare typ och har markerat en relativt modern fastighetsgräns som tillkommit efter laga skifte.

I enlighet med antikvarisk praxis och på grund av sin sentida kontext har stenmurarna i områdets norra del inte registrerats som kulturhistoriska lämningar, men dessa utgör ändå ett visst kulturhistoriskt värde och vittnar om områdets yngre historiska bruk.

Förslag på ytterligare åtgärder

Picea kulturarv anser att de registrerade lämningarna måste hanteras i den vidare planprocessen. I första hand bör bebyggelsen anpassas så att inte fornlämningarna och de övriga kulturhistoriska lämningarna påverkas.

Picea kulturarv föreslår vidare att en arkeologisk utredning steg 2 utförs för att söka efter under mark dolda fornlämningar, primärt för att utreda utpekade boplatslägen.

Ansökan om ingrepp i fornlämningar lämnas till länsstyrelsen, vilka är de som avgör vilka antikvariska åtgärder som krävs.

Utvärdering

Den arkeologiska utredningen har utförts enligt plan. Hela utredningsområdet har inventerats efter ovan mark synliga lämningar, påträffade lämningar har beskrivits och bedömts. Förslag till områden för utredningsgrävning har också tagits fram. Dock kan aspekter kring tidsåtgång och förutsättningar i fält kort diskuteras.

På grund av det ringa antalet påträffade lämningar kunde inventeringen utföras på kortare tid utan att avvika från den planerade ambitionsnivån. Vid planeringen av uppdraget uppskattades ett större antal lämningar kunna finnas inom området, vilket hade inneburit en längre tidsåtgång till avgränsning, bedömning, beskrivning och registrering.

Under den vecka som fältarbetet hade förlagts till kom även en del snö. Under måndagen gjordes bedömningen att snötäcket var tillräckligt tunt för att inte påverka inventeringsförutsättningarna. Mer snö hade dock lagt sig till dagen därpå, och fältarbetet ställdes därför in. På onsdagen hade det töat så att arbetet kunde återupptas. Lyckligtvis medförde den förkortade fältarbetstiden att hela inventeringen ändå kunde klaras av under den avsatta veckan.

Administrativa uppgifter

Picea kulturarvs projekt: 2208 AU1 Landvetter Södra
Länsstyrelsebeslut dnr: 431-36123-2022
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2022-10-11
Uppdragsnummer Fornreg: 202201422
Uppdragstyp: Arkeologisk utredning, steg 1
Företagare: Landvetter Södra Utveckling
Lämningsnummer: L2022:9526, L2022:9528 och L2022:9529

Fältarbetstid: 2022-11-21 – 2022-11-25
Projektledare: Daniel Gunnarsson
Övrig personal: Linda Wigert
Utredningsområdets storlek: 1 500 000 m²
Belägenhet i SWEREF 99 TM: Norr 6396000 m, Öst 334000 m
Dokumentationsmaterial: Förvaras hos Picea kulturarv
Fynd: -

Län: Västra Götaland
Kommun: Härryda
Landskap: Västergötland
Socken: Landvetter
Fastighet: Landvetter 4:130, 2:1, 3:4, 3:177, 4:124, Björröd 1:179

Referenser

Bramstång, C. & Rosén, C. 2007. *Fångstgropar och klippöverhäng. Västergötland, Landvetter socken, Landvetter 9:1.* UV Väst Rapport 2007:9

Engman, F. & Ternström, C. 2016. *Arkeologisk utredning inför planerad höghastighetsjärnväg mellan Borås och Göteborg, sträckan Mölnlycke-Bollebygd. Råda, Landvetter, Härryda, Björketorp och Bollebygds socknar, Härryda och Bollebygds kommuner, Västra Götalands län*. Sweco rapport Uppdragsnummer 1181106000

Grahn Danielson, B. & Gunnarsson, D. 2022. Y*ngre kolningsgropar i Lökeberg. Arkeologisk förundersökning av kolningsgropar, L1959:4700, L1959:4701 och L1959:4702, Foss socken, Munkedals kommun, Västra Götalands län*. Picea kulturarv Rapport 2022:7

Härryda kommun. 2022. *Kulturmiljöprogram för Härryda kommun.*

Malmberg, E. & Connelid, P. 2019. *Arkeologisk förstudie - Landvetter Södra. Arkeologisk förstudie utan KML-beslut. Landvetter socken, Härryda kommun.* Västarvet kulturmiljö Arkeologisk rapport 2019:5

Riksantikvarieämbetet. 2021. *Lista med lämningstyper och antikvarisk praxis.* Tillgänglig: https://www.raa.se/app/uploads/2021/02/Lämningstypslistan-5.0.pdf

Riksantikvarieämbetet. 2023. *Kulturmiljöregistret (KMR), Fornsök.* https://app.raa.se/open/fornsok/

Rosén, C. & Streiffert, J. 2007. K*olningsgropar i skogen. Västra Götalands län, Landvetter socken, Härryda kommun, Björröd 1:179 med flera*. UV Väst Rapport 2007:18

Bilaga 1. Lämningslista

Lämningsnr	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning	Beskrivning	Händelse	Föreslagen åtgärd
L2022:9529	Kolningsgrop	Fornlämning	Kolningsgrop, 1,5 m diam och 0,3 m dj, omgiven av vall, upp till 1 m br och 0,1 m h. Vid provstick framkom sparsamt med kol i botten och i vallen.	Nyregistrerad	Hänsyn i det fortsatta planarbetet
L2022:9528	Kolningsgrop	Fornlämning	Kolningsgrop, 1,5 m diam och 0,3 m dj, omgiven av vall, 1-1,5 m br och 0,1 m h. Vid provstick framkom kol i botten och i vallen.	Nyregistrerad	Hänsyn i det fortsatta planarbetet
L2022:9526	Gränsmärke	Övrig kulturhistorisk lämning	Gränsmärke, röse, 0,7 m diam och 0,3 m h, bestående av 0,1-0,2 m st stenar. I mitten finns en hjärtsten uppställd, 0,4 m l, 0,1 m br och 0,1 m tj. Gränsmärket är delvis övertorvat.	Nyregistrerad	Hänsyn i det fortsatta planarbetet

PICEA
Kulturarv